DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

2020 SAUSIO 18 D. NR. 3 (7)

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

SKRENDANČIOS UOLIENOS

Šiais laikais, kai informacija ne tik labai greitai sužinoma ir pasiekiama, tačiau ir be galo įvairialypė ir niekada negali žinoti, kiek joje tiesos, o kiek – pusiau tiesos, turbūt svarbiausia išlaikyti dvasios pusiausvyrą. Ją įsivaizduoju kaip būseną, kurioje vyrautų ne pasipiktinimas ar egzaltacija, bet ramus stoicizmas, neatsiejamas nuo švelnios nuostabos, ironijos ir savotiško skepticizmo.

Visada pravartu prisiminti senovės graikus, sakiusius, kad po saule – nieko naujo.

Nieko naujo ir šiandien. Technologijos tobulėja, bet žmogus nesikeičia. Išlieka ir pagrindinės ydos, ir pagrindinės dorybės, galbūt keičiasi tik jų santykis ir pavadinimas: žodžio „dorybė" jau seniai negirdėjau viešojoje erdvėje, tik visur kišamas „vertybes", „žmogiškąsias", „dvasines", kokias čia dar, gal „socialines" ar „gyvenimo būdo". Nenustebčiau, jeigu būtų „kasdieniškosios" ir „išeiginės". Pats laikas jas taip diferencijuoti – juk vienaip žmogus elgiasi, kai niekas nemato, ir visai kitaip, kai kalba ekrane ar prieš mikrofoną.

Bastėjo uolos Saksonijos Šveicarijoje

Panašu, kad tokių diferencijuojamų vertybių sampratą perša ir informacijos gausa, kurioje skęsta viskas – ir kasdienybė, ir sapnai, ir empirika, ir metafizika. O juk senokai sklando nuomonė, kad žmogui reikia ne informacijos (bent jau tokios jos gausos), ne žinių, o supratimo, kam jam visa tai. Kokia tų žinių prasmė? Ar kad būtum protingesnis, ar durnesnis? Ar laimingas, ar išprotėjęs? Ar viską žinantis, ar palaimingas nežinėlis?..

Nerdama per *Facebook'ą*, kartais pasijuntu kaip koks mažutis neutronas besisukančių elementariųjų dalelių sūkury. Lekiu per svetimų gyvenimų fragmentus, nelabai ties kuriuo sustodama, neįsidėmėdama, įnirusi į patį lėkimo procesą, negalvodama, kam man visa tai. Ne tik kad neprisiliečiu prie kitų gyvenimo, bet galiausiai nebesuprantu, ir kas esu aš.

Nežinau, ar didelė laimė iš to, kad neskubu nieko komentuoti, o ir pati retai rašau postus. Galbūt todėl, kad rašymas man visada buvo sunkus išbandymas – visi mano rankraščiai pribraukyti ir prikraiglioti. Žodžiai lengvai nepasiduoda – su jais turi galynėtis, ir neretai nieko iš to neišeina, jie nugali ir pasilieka ten, chaose, neištarti ir neužrašyti, sunkesni už pirmykštes uolienas. O tie, kurie užrašomi, turi kirsti kaip kerta smulkūs akmenukai iš po mašinos ratų – skaudžiai ir tiksliai. Kitaip nėra jokios rašymo prasmės. Terapinė ar edukacinė – tai tik funkcijos, bet ne prasmės.

O dar kai visi pasišauna užrašyti tą gausią ir nereikalingą informaciją, kuri apima mūsų buities kultūrą ir trapias jos aspiracijas, norisi tapti kamaldulių vienuoliu ir išeiti į dykumą, kurioje girdėti tik skėrių ėdamos skurdžios augmenijos traškesys.

Nes nieko užrašinėti nebereikia. Viskas jau užrašyta, tik mes neprisimename. Reikia pamiršti rašymo schemas ir taisykles, literatūrines madas ir rinkos paklausą – tik panirti į sapną ir pajusti žodžio sunkį, gramzdinantį vis gilyn ir gilyn.

Renata Šerelytė

AR AŠ GALIU?

Ar aš galiu išeit iš žemės,
kad žemė – liūdesys?
Ar aš galiu išeit iš žemės,
kad aš – to liūdesio dalis?

Ar aš galiu rašyti džiaugsmą,
jeigu gili kančios raidė
yra žodelyje trumpiausiam?
Ar aš galiu rašyti džiaugsmą,
jei liūdesys yra gegužyje ir sausy?

Algimantas Mackus

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2020 m. suteikė 10 000 Eur paramą šeštadieniniam „Draugo" priedui „Kultūra", projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuvybės puoselėjimas pasaulyje"

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Skrendančios uolienos • **2-as psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius.** Paradoksų marios ir idealo švyturys • **3-as psl. Algis Vaškevičius.** Amerikos lietuvio fotografijose – Rytų Prūsijos dvasia • **4-as psl. Herkus Kunčius.** Rusijos caras Petras I pas Sluškas. Ištrauka iš romano „Lietuviškos apybraižos" • **6-as psl. Jan Owen.** Poezija, persmelkta universalumo • **7-as psl. Deimantė Žukauskienė.** I-asis Pietų Amerikos lietuvių kongresas/ **Deimantė Žukauskienė.** Valpo (Valparaiso) universitetas • **8-as psl. Deimantė Žukauskienė.** Jurgis Gilvydis – kino teatro „Vytis" įkūrėjas Argentinoje/ Kultūros kronika

Kitame numeryje: Vytautas Sinica. Ar mums dar reikalinga Lietuvos valstybė? • Virginijus Malcius. „Arktis/ The Arctic"

Redaguoja **Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com** • Maketuoja **Jonas Kuprys**

RAŠYTOJO UŽRAŠAI

Paradoksų marios ir idealo švyturys

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Sausio 13-ąją šiauliečiai dailininkai jau aštuntą kartą kolegą Eduardą Juchnevičių prisiminė prie jo kapo. Šiemet jam būtų sukakę 78-eri.

Kuo daugiau laiko nuo išėjimo amžinatvėn, tuo iškilesni regisi šio kūrėjo palikti darbai. Buvo ne tik dailininkas, bet ir poetas, dramaturgas. Ypač žinomas kaip originalus estampų – lino raižinių kūrėjas, nors buvo įvaldęs pačias įvairiausias technikas ir priemones. 2010-aisiais Eduardas tapo trečiuoju šiauliečiu, pelniusiu Lietuvos Respublikos Vyriausybės premiją. Tiesa, tai buvo ir patys liūdniausi kūrėjo metai – prarado regėjimą ir buvo vienintelis, kuris neturėjo galimybės pamatyti „Laiptų" galerijoje suorganizuotos personalinės retrospektyvinės parodos.

Prieš trejus metus išleistas dailės albumas „Eduardas Juchnevičius" (Vilnius: *Kultūros barai*, 2017). Kūrėjas tituluojamas grafiku, radikaliai atnaujinusiu lietuvių ikonografiją. Be kita ko, pažymima, kad jo „plastinės minties skrydžius ir kryptis lėmė atkaklios pastangos išsivaduoti iš slegiančios ideologinės kontrolės sovietmečiu, o nepriklausomybės laikais – nepasiduoti komercijos pagundoms".

Bendravome nuo praėjusio amžiaus devintojo dešimtmečio vidurio. Tai, kas liko bloknote ir magnetofono juostelėje, viliuosi, bus įdomu ir „Draugo" skaitytojams. Kad būtų tikresnis kūrėjo paveikslas, dalis čia pateikiamų užrašų užfiksuoti dar sovietmečiu. Jau tuomet jis buvo „nesušukuojamas".

Dailininkas Eduardas Juchnevičius

I

Jei buvote nors vienoje E. Juchnevičiaus kūrinių parodoje, įsitikinote: dailininkas yra suradęs ir sukūręs savitą vaizdų sistemą, pasaulį. Jam pačiam atrodo, jog tas pasaulis atsirado, veikiamas įvairiausių įvykių ir asmeninių pergyvenimų. Turėjo įtakos ir gyvenimo aplinkybės, ir charakteris, ir praeitis. Dabar į aplinką Eduardo žvilgsnis ekspresyvus, provokuojantis, netgi agresyvus. Į įvykius, situacijas jis lenda, veliasi, kad pats patirtų esmę.

– Lįsdamas į ugnį, savotiškai išbandai, įsitikini, kaip iš arti atrodo pilietiškumas, – prisipažįsta dailininkas ir pasakoja apie audrą stiklinėje, įvykusią per ką tik pasibaigusią parodą. – Vienam nedideliam veikėjui, kuris visą gyvenimą vadovavo sportui ir visai neseniai buvo „permestas" į kultūrą, išgąstį sukėlė žodis mano grafikos darbelyje. Bandydamas išsaugoti reikšmingą mimiką, jis pradėjo įrodinėti, jog įžiūrįs čia negerų dalykų.

Eduardas iš naujo gilinasi į savo mylimiausią rašytoją Emilį Zolą – daktarą diagnostiką, nustatinėjusį savo visuomenės ligas. Eduardas už tai, jog dailininkas privalo turėti aktyvią gyvenimo poziciją. Neretai jo kūryboje žmonės dvilypiai – tas pats žmogus kaip chameleonas. Nenustemba išgirdęs priekaištą: ar reikia panašių piešinių? Eduardas įsitikinęs, kad jo misija rimta, jis atlieka savo pareigą – ieško tiesos.

Kodėl E. Juchnevičiaus kūriniuose – ir grafikoje, ir tapyboje – apsigyveno įvairi atributika, nevienareikšmiai elementai, ženklai? Koks jų vaidmuo?

Eduardas savo ženklų, atributikos, simbolių, keliaujančių iš vieno kūrinio į kitą ir besivystančių, prigimtį aiškina paprastai: jie iš liaudies meno tradicijų. Žinoma, ne formaliai perkelti ir pasisavinti. Ženklai sukuria savotišką tvarką, stiliaus požymius. Charakteringas jo paveikslų bruožas – veiksmas, kurį dažniausiai reikia atidžiai skaityti ar net šifruoti.

Eilinis meno mėgėjas kartais tvirtina tokios kūrybos nesuprantąs. Kokiam visuomenės sluoksniui ji skirta? Ką daryti, kad šifro raktas paaiškėtų daugeliui? O gal dailininko tai nedomina?

– Žinoma, domina, – šypsosi Eduardas. – Tačiau keli potėpiai, linijos – ne plačiaformatis kinas. Tapyba, grafika – sąlyginis ženklas, kurį žmogus turi pažinti. Žaidimo taisykles reikia išsiaiškinti pačiam.

Eduardas į žmogų žiūri tarsi iš kelių taškų. Jo žmogus dvejopas, trejopas, keleriopas. Ką kūrėjas tuo nori pabrėžti? Žmogaus ydas, nepastovumą? O gal dailininkas įsitikinęs, jog dauguma visuomenės narių su kaukėmis? Kaip suprasti tokį žmogaus apnuoginimą?

Menas tarsi žvalgas kelia visuomenės ydas. E. Juchnevičius drauge su kitais bando pakeisti žmogų į gerąją pusę. Net kaišiodamas pirštus tarp durų.

Eduardą žavi polemika su nusistovėjusiais teiginiais, gyvenimiškomis bei meninėmis vertybėmis. Kitaip, jo nuomone, nebūtų progreso. Juk retas turi tokią tribūną, kaip dailininkas. „Todėl žmogui reikia leisti ir padaryti, ką jis nori..." Neatsitiktinės jo kūriniuose ir aštrios replikos miesčionims.

– Ar mano įspūdis teisingas: jūsų kūryboje daugiau akcentuojamas blogis nei gėris? Neretai po žmogumi slypi net žvėris. Kodėl?

– Gydytojas į sveiką žmogų dėmesio beveik nekreipia. Problema ten, kur negeri reiškiniai. Zonduoji, rodai, stengiesi ekspresyviai juos išreikšti. Čia ta vadinamoji meninė hiperbolė atsiranda. Man knieti svarbesnės problemos negu fiksuoti grožį, kuris, žinoma, taip pat gali būti labai tobulas.

Kokias žmoniškąsias savybes labiausiai vertina pats E. Juchnevičius? Visų pirma – tiesą. Eduardą jaudina ir tai, kad dalis jaunų žmonių, vos baigę mokyklą, tėvelių sodinami už nuosavų automobilių vairo. Brangiai išpuošiami. Viską jie turi, išskyrus viena – norą sąžiningai dirbti, ko nors siekti. Dailininkui baisūs gatavi parazitai. Ar ne tas nerimas ir suformavo įdomų ciklą „Visuomeninio produkto dalybos", kuris 1983 m. Pabaltijo respublikų grafikos trienalėje Taline buvo apdovanotas diplomu? O iš praėjusios Talino trienalės Eduardas parsivežė pagrindinį prizą. Apdovanojimą pelnė ciklas „Dykūno puota".

E. Juchnevičius save yra pavadinęs dailininku, nardančiu siužetų paradoksuose. Tačiau visų jų pagrindą tikriausiai sudaro gyvenimiškieji vandenys.

Eduardas įsitikinęs, kad tikslą turintis žmogus kiekvieną gyvenimo momentą panaudoja sau. Yra savanaudis kaupėjas. Pliuškinas gerąja prasme. Nes žino, kad pravers. Dailininkas gal greičiau už kitus daug ką pastebi, vertina, įsimena. Užsispyrimas, kryptingumas jam talkina.

Smalsumas verčia bendrauti ne tik su kolegomis. Tačiau blaškytis neverta. Siužetai gimsta ir kaupiasi gatvėje, parodose, konkursuose, skaitant knygas. Padeda ir tam tikras universalumas. Juk Eduardas ne tik grafikas, bet ir tapytojas, literatas.

Gili mintis sieja dailininko grafikos darbus. Tačiau Eduardas neskuba išsipasakoti, kokie filosofai jam arčiausiai sielos, kodėl. Tik dėl vieno jis nesiginčija: jo filosofija paremta žmogiškumu. Humanizmas, teisingumas – tai ir yra filosofija, sako jis.

– Kiek mes turime priemonių, kad patenkintume savo poreikius! Didžiausią brangenybę – knygą – beveik dykai galime pasiimti! Bet mums kur kas svarbiau įsitaisyti užsienietiškų daikčiukų... Mums būtinai reikia automobilio... Laikysiu jį garažiuke, bet turėsiu... Na, į gamtą, na, pas gimines nuvažiuosiu... Vis baimė neatsilikti nuo kitų... Jaudina mane tie dalykai...

Su Eduardu ginčytis nelengva. Štai jis teigia, kad kūrėjo savarankiškumas ryškiausias renkantis tematiką, išraišką, techniką ir tuoj pat pažymi, jog paveikslas, atliktas tokiu principu, kol kas neturi konkretaus žiūrovo, tik savo kūrėją.

– Taip ir yra,– paaiškina. – Nes tas suvokėjas tučtuojau negali atsirasti. Jis užslėptas. Nauji darbai gal ir nėra iki galo aiškūs, bet jie nukreipti visuomenei, ir ji anksčiau ar vėliau turi jais pasinaudoti...

E. Juchnevičiaus taisyklė – viską daryti kaip sau. Daiktas tuomet bus vertas dėmesio, o tarpusavio supratimas atsiras vėliau. „O jei iš karto viskas aišku – naujas kūrinys jau pasenęs..."

Šiuolaikinis geras kūrinys, Eduardo požiūriu, formuoja geresnį žmogų. Pirmiausia kūrėjas propaguoja idealus, jie egzistuoja savaime, bet dar turi realizuotis kūrinyje. Žmogus orientuojamas teisingumui. Todėl dailininkas pats privalo būti asmenybė – ir pažangi, ir humaniška. Išimtis – komercinė dailė, bet tai – visuomenės balastas.

Idealą E. Juchnevičius gina ne sentimentais. Jam atrodo, jog toks požiūris yra vienintelis efektingas ir optimalus komplikuotame šių dienų pasaulyje. Jis už griežtesnį, vyriškesnį santykį su tikrove. Tiesa, dailininkas sutinka, kad mums, lietuviams, sentimentų, emocijų iš prigimties gal net per daug duota. Matyt, jame motinos linija ryškesnė – estė ji.

Vienas iš E. Juchnevičiaus darbų

O apskritai Eduardas laiko save žmogumi be gimtinės. Turėjo gimti Kaune, tačiau tėvas, baigęs mokytojų kursus, iškeliavo į Kelmės rajoną, vėliau jį perkėlė į Raseinius, dar vėliau – į Šilutę, kur ir prabėgo Eduardo vaikystė. Nuo šeštos klasės – Šiauliuose. Čia išaugo, subrendo. Pirmuoju savo mokytoju laiko dailininką Gerardą Bagdonavičių. Jis ir pirmuosius eilėraščius išklausė. Gal todėl ir Šiaulių tematikai E. Juchnevičius neabejingas. Paskelbus konkursą miesto 750 metų jubiliejui, atsiliepė vienas pirmųjų. Triptiką baigė Saulės mūšio vaizdu.

– Mėgstu siužetus grafikoje. Čia ir tikslios vizualinės detalės, ir liniuotę, šabloną gali panaudoti. Tapyba išreiškiu savo emocijas. Labai vertinu spalvų įtampą.

Spalvotos grafikos dailininkas nekuria. Spalva, jo nuomone, nesutaikoma su pačia grafikos prigimtimi: „Grafika – linijos menas. Yra daug priemonių, kad jis būtų pakankamai įvairus..."

Pabaiga kitame numeryje

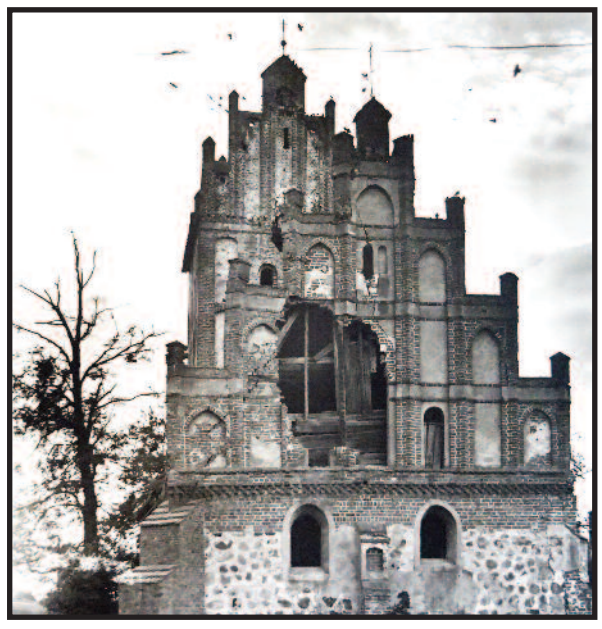

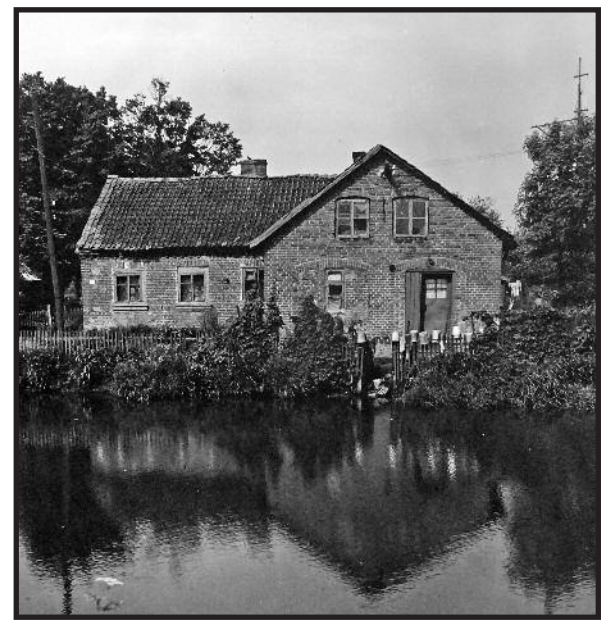

L. Surgailos nuotraukose – jau neegzistuojanti prūsų Lietuva.

Amerikos lietuvio fotografijose – Rytų Prūsijos dvasia

Algis Vaškevičius

„Niekieno žemė – prūsų Lietuva" – taip pavadinta fotografijų paroda veikia Vilkaviškio kultūros rūmuose. Jos autorius – buvęs kaunietis, nuo 1996 metų Jungtinėse Amerikos Valstijose gyvenantis Leonardas Surgaila.

„Rytprūsių dvasia. Ar ji dar gyva? Ar dar yra ta mistinė nuotaika? Manau, ir šiandien ten ją rasčiau. Nors galbūt dabar ten nuvažiavusiam kai kas atrodytų kitaip, gal dar daugiau prarasta, nebelikę, tačiau tos vietos unikalumas tikrai neišblėso: antros tokios Europoje nėra", – sako apie savo darbus penkerius metus nuo 1988 iki 1992-ųjų Rusijos Federacijos Karaliaučiaus (Kaliningrado) krašte filmavęs ir fotografavęs L. Surgaila.

Leonardas Surgaila gimė Kaune, mokėsi dailės mokykloje. Dešimt metų jis vadovavo Kauno radijo gamyklos kino studijai „Banga" – nuo 1982 m. iki jos panaikinimo 1992 metais. Fotografas buvo įkūręs vizualinės antropologijos klubą „Aista", jis yra režisieriaus Vytauto V. Landsbergio sukurto kino filmo „Vilius Orvidas" iniciatorius ir bendraautorius.

Įdomi šio filmo apie Lietuvos menininką, akmentašį sukūrimo istorija. Filmo režisierius Vytautas V. Landsbergis yra pavadinęs šį filmą keisčiausiu savo kūriniu ir sakęs, kad ne jis pasirinko filmą, o filmas – jį.

„Iš pradžių net nenorėjau jo imtis, nes Viliaus Orvido artimai nepažinojau, su juo bendrauti neteko. Bet jis nepaleido manęs tol, kol nepadariau šio filmo.

O atsitiko tai taip... Čikagoje, montuojant juostą apie Vilties Prezidentą Stasį Lozoraitį, pas mane atėjo ten gyvenęs kaunietis operatorius Leonardas Surgaila, nuo senų laikų artimai bendravęs su Viliumi. Jis pasiūlė man šešias kasetes, kuriose V. Orvidas buvo nufilmuotas prieš pat mirtį ir paprašė ką nors iš jų padaryti", – prisimena režisierius.

1996 m. L. Surgaila su šeima išvyko į JAV, gyveno Čkagoje, o nuo 2004 metų gyvena San Francisco priemiestyje Bay Area. Per pastaruosius metus jis pelnė ne vieną apdovanojimą (Prancūzijos „Grand Prix", Čikagos meno gildijos „Award of Excellence"), rengė personalines parodas Čikagoje, Paryžiuje, Vilniuje ir Kaune, dalyvavo įvairiuose projektuose.

„Pačiame Europos viduryje yra tokia vieta, į kurią patekęs staiga pasijunti esąs visiškai kitame laike. Svarbiausia čia – aplinkos ir ją veikiančio laiko dramatiškumas. Išvažinėjau tą kraštą skersai ir išilgai, atrodo, pažįstu kiekvieną jo kampą. Tačiau viskas nuolatos keičiasi ir greitai galbūt nebeliks tos dvasios bei tos mistinės nuotaikos, kuri tebetvyro dabar.

Kad visa tai pajustum, turi pabuvoti čia ne vienerius metus. Šiaip atvykęs, nusiviltum: baisi betvarkė ir tiek. Todėl dauguma vaizduoja bei aprašo šį kraštą kaip tipinį sovietų sunaikintą kampelį: lietuviai piktindamiesi, kad rusai viską griauna, vokiečiai diplomatiškai, daug ką nutylėdami… O man tas kraštas – tikra griuvėsių poezija", – šiuos autoriaus žodžius cituoja parodos rengėjai.

Įdomu tai, kad jau 1993 metų kovą šios fotografijos buvo atkeliavusios į Čikagą ir eksponuojamos „Lion Frame" galerijoje, kurią 1988 metais įkūrė Amerikos lietuvių visuomenininkas Leonas Narbutis, dabartinis Lietuvių Fondo atstovas Lietuvoje. Ši galerija gyvavo iki pat L. Narbučio sugrįžimo į Lietuvą 2004 metais.

1995 metų gegužę L. Surgailos fotografijos buvo eksponuojamos Lietuvių dailės muziejuje Pasaulio lietuvių centre Lemonte, o kunigas ir poetas Valdas Aušra parodą tada pristatė „Draugo" kultūriniame priede, prisiminęs Karaliaučiaus krašto istoriją ir šiandieną.

„Mažoji Lietuva, Prūsų žemė, Karaliaučiaus kraštas, Kaliningrado sritis – turbūt joks kitas kraštas savo istorijoje neturėjo tokios pavadinimų įvairovės; turbūt retas kuris kraštas pergyveno tokius aštrius ir skausmingus istorinius, ir ne tik istorinius, pokyčius.

Nevarginkite savęs, stengdamiesi surasti nuotraukose lietuviškosios kultūros pėdsakų. Jų nėra. Mano tikslas buvo įamžinti žmonių gyvenseną ir aplinką esamu momentu. Šiandieną čia gyvena visai kita tauta, nieko bendro neturinti su ta kultūra, kurios palikti įspūdingi griuvėsiai dar vis tebestovi. Kartais vietiniai žmonės čia atrodo kaip svetimkūnis. Panašiai kaip XIX amžiaus olandų tapyboje, vaizduojančioje Romos griuvėsius ir tarp jų gulinėjančius žmogiukus.

Tačiau Rytprūsių dvasia vis dar tebegyva šiame krašte. Būtent tą Dvasią ir jos santykį su naujais gyventojais aš ir norėjau užfiksuoti. Šį kraštą labai myliu. Taip pat ir jo žmones, kad ir kokie jie būtų. Mano nuotraukose nėra politikos ar nacionalinių pretenzijų. Man padžiauti skudurai, šiukšlynas prie bažnyčios griuvėsių nėra betvarkės fiksavimas. Aš stengiausi parodyti tą Rytprūsių dvasią, kuri tebegyva šiame krašte ir jos santykį su šiandiena. Šis kraštas – savotiška griuvėsių poezija. Dar jį galima pavadinti NIEKIENO ŽEME. Antros tokios vietos Europoje nėra", – teigia autorius apie šias fotografijas.

Šios L. Surgailos fotografijos ne kartą eksponuotos ir įvairiose Lietuvos vietose. Jaudinantis buvo jo sugrįžimas į Kauną, kur darbai rodyti Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje. Prieš emigruodamas į JAV menininkas paskutinę savo fotografijų parodą surengė būtent čia, todėl simboliška, kad 2014 metais trumpam sugrįžęs į Lietuvą parodą surengė gimtajame mieste, susitiko su jos lankytojais, papasakojo apie savo gyvenimą ir kūrybą.

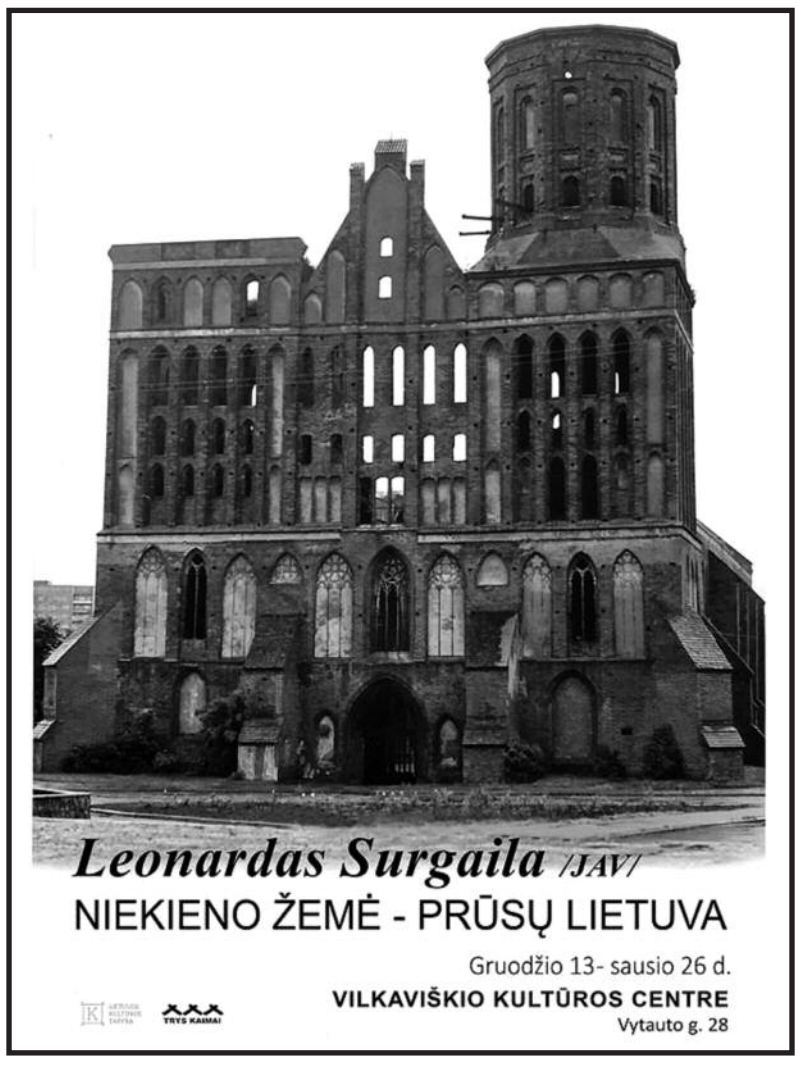

2012 metais autorius parengė naują fotografijų parodą „San Francisko etiudai", šie darbai 2017 metais eksponuoti Vilniuje. Autoriaus fotografijos, kuriose įamžintas šis Amerikos didmiestis dabar galima pamatyti ir Kaune, Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų fakulteto erdvėse.

L. Surgaila prisimena, kad, sekdamas tėvo pėdomis, pradėjo fotografuoti būdamas penkiolikos. Vėliau kilo noras pažvelgti per fotoaparato objektyvą į Karaliaučiaus kraštą, tačiau tik nuo 1988 metų, kai sovietinė valdžia jau nebedraudė čia lankytis ir fotografuoti bei filmuoti (žinoma, gavus leidimą), prasidėjo kūrybiniai ieškojimai.

„Apsiginklavęs dokumentais, leidžiančiais fotografuoti ir filmuoti, pradėjau dažnas 'ekspedicijas' į šį pamirštą ir suniokotą kraštą, nežinodamas, ką rasiu, ir kaip mane priims vietiniai", – prisimena menininkas. Tokių išvykų rezultatas – sukaupta viena didžiausių šio krašto nuotraukų ir vaizdo įrašų kolekcijų, kurioje apie tūkstantis nuotraukų ir 16 valandų vaizdo medžiagos. Dalis jos – kasdieniai ir nesumeluoti gyventojų portretai, netikėtu kampu užfiksuotos architektūros detalės, kraštovaizdis ir gamta – pristatoma parodoje.

Paroda apie prūsų Lietuvą Vilkaviškio kultūros centre bus eksponuojama iki sausio 26 dienos.

HERKUS KUNČIUS

RUSIJOS CARAS PETRAS I PAS SLUŠKAS

Ištrauka iš romano

Dominyko Mykolo Sluškos ir Konstancijos Podberskos-Sluškienės rūmai Vilniuje

Caras atvyksta

1705 metų birželio 15 dieną, drauge su penkiasdešimties tūkstančių armija, po mūšio su Karoliu XII, pro Polocko užkardą į Vilnių įžengė Rusijos caras Petras I. Jis, keliomis galvomis už savo armiją aukštesnis, ėjo pėsčias, visų priekyje, vilkėdamas mėlyną Preobražensko pulko kapitono uniformą. Petro I nuotaika buvo puiki. Diena mieste pasitaikė saulėta, šilta. Rusijos caras kulniavo atsipalaidavęs, naiviai manydamas, kad su kapitono uniforma Vilniuje jo niekas nepažins.

Vilniečiai, nekantriai laukę Rusijos caro, jau iš vakaro buvo užsiėmę geresnes vietas, kad jį iš arčiau pamatytų, todėl stoviniavo išsirikiavę palei gatves, kuriomis, manyta, jis eis. Kai kurie švytėjo iš džiaugsmo. Stovėjo su lauko gėlių puokštėmis, pasiruošę jas įteikti ar mėtyti carui po kojomis.

Ypač nekantriai caro laukė Rusų gatvės rusai. Šie jautėsi itin pakylėti. Rusės, neslėpdamos tapatybės, ta proga stovėjo šventiškai pasipuošusios tautiniais rūbais, su šiltais varenikais, bublikais ir monumentaliais kokošnikais ant galvų. Nagingesni Rusų gatvės vyrai, manydami, kad carui bus malonu, rankose iškėlę laikė kas po išdrožtą, kas nulipdytą, o kas išlankstytą dvigalvį erelį – Rusijos galybės simbolį. Netrūko ir besiplaikstančių Rusijos vėliavėlių, kuriomis mosuojant džiaugsmingai buvo pasitinkamas caras.

Kai Petras I pražygiavo pro Polocko gatvę, o vėliau kirto Užupį, perėjęs Vilnelę atsidūrė greta Skaisčiausiosios Dievo Motinos cerkvės. Metęs atsainų žvilgsnį į šventyklą, iš kritusio jam po kojomis vietinio ruso išgirdo pasakaitę, kad cerkvę Vilniuje anuomet pastatė Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Algirdo žmona Marija. Be to, šioje cerkvėje 1495 metais susituokė Lietuvos Didysis Kunigaikštis Aleksandras su Ivano Didžiojo dukra Elena Ivanovna, kuri čia ir palaidota.

Nors pro Petro I ausis niekas nepraslysdavo, jis apsimetė, kad šie faktai jo nesudomino. Mokėdamas meistriškai pakreipti kalbą kita linkme bei atitraukti pašnekovo dėmesį, caras bičiuliškai pasiteiravo vilniečio, ar šis išties yra rusas. Amatininkas Jegoras didžiuodamasis patvirtino, kad taip – šimtaprocentinis. Tada caras Petras I be ceremonijų čiupo Jegorą už barzdos. Šv. Georgijaus kardu staigiai nurėžęs, sviedė plaukų kuokštą ant žemės ir šaukdamas nepadorius mongolų kilmės žodžius ėmė it pasiutęs trypti kojomis. Vilniečiai, nesitikėję tokio akibrokšto, pritilo. Jie, patyrę šilto ir šalto, dar nebuvo regėję tokios ekscentrikos, žinoma, išskyrus į Vilnių užklystančius užsienio komediantus. Visi, taip pat ir aršiausi Rusų gatvės stačiatikiai, neslėpdami nuostabos, susižvalgė. Stojo nejauki tyla. Kažkuris iš pirklių pabandė užgroti balalaika, tačiau netrukus buvo nutildytas.

Petras I, ką tik įsegęs Jegorui į užpakalį pendelį, stovėjo lyg niekur nieko. Bereikšmiu žvilgsniu žiūrėjo Šv. Pranciškaus Asyžiečio bažnyčios pusėn ir šypsojosi į ūsą. Tada įsidrąsinusi Rusų gatvės gyventoja Irina pasiūlė Petrui I savo keptą baranką. Rusijos caras, visų susirinkusiųjų nuostabai, baranką iš Irinos paėmė. Negana to, ją čiaumodamas čiupo moterį į glėbį, dėkodamas išbučiavo ir visų akivaizdoje parsivertęs ėmė glamžyti. Nuo seniausių laikų dorovę puoselėjantys vilniečiai mažamečiams vaikams pridengė akis, kiti susigėdę nuleido galvas, kad nematytų, ką priešais cerkvę su penkių vaikų mama išdarinėja Rusijos caras.

Numalšinęs aistrą, Petras I patraukė toliau. Nepriėjęs Šv. Onos bažnyčios, pasuko į kairę. Išlindęs iš Šv. Mykolo gatvės, atsidūrė žmonių nestokojančioje – Pilies. Ėjo neskubėdamas, dairydamasis į dailesnes vilnietes, Gedimino kalno link. Iš paskos, skindamasi sau kelią, jam sekė kavalerija, riedėjo patrankos.

Prie Gedimino kalno Petras I stabtelėjo. Atrodė labai susidomėjęs. Nepaisant to, vos prasižiojusį ir jau ketinusį kažką apie kunigaikštį Gediminą papasakoti pataikūną užčiaupė. Nutildęs jį keliais smūgiais į pasmakrę bei spyriu į pilvą, davė ženklą savo kariuomenei nesivaržyti ir įsikurti kitoje Neries pusėje – nuo Šnipiškių iki pat Verkių. Pats jis, nejausdamas nė menkiausio nuovargio, patraukė pėsčiomis kitu Neries krantu – Antakalnio link, į Sluškų rūmus, kur jo jau laukė šeimininkai – Polocko vaivada Dominykas Mykolas Sluška su žmona Konstancija Podberska-Sluškiene.

II
Svetingi šeimininkai

Dominykas Mykolas Sluška (1655–1713), skirtingai nei jo vyresnysis brolis Juozapas Boguslavas Sluška (1652–1701), aukštais titulais ir svarbiais postais pasigirti negalėjo. Nebuvo jis nei Lietuvos didysis vėliavininkas, nei dvaro maršalka, nei Vilniaus kaštelionas ar Lietuvos lauko etmonas. Dominykas Mykolas Sluška turėjo tenkintis kukliomis Rečicko, Suražo bei Borisovo seniūno pareigybėmis. Be to, kaip minėta, buvo Polocko vaivada. Jausdamas dėl to nevisavertiškumo kompleksą, išsistatė sau prabangius rūmus, prilygstančius, o neretai ir pranokstančius savo didybe turtingiausių bei įtakingiausių LDK magnatų rezidencijas. Neketino atsilikti nuo Sapiegų ir Pacų, tad Dominyko Mykolo pavedimu rūmų apdaila buvo patikėta italams – Pietrui Perčiui ir Mykolui Archangelui Palioniui, neseniai išpuošusiam šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčią. Be to, rūmų šeimininkas galėjo pasigirti unikaliomis stiklinėmis lubomis bei iki tol Lietuvoje nematytu kabančiu virš galvų akvariumu, kuriame drauge su žuvimis plaukiojo pusnuogės undinės. Rūmų fasade, nestokojant tuštybės, buvo įmūryta raudono marmuro lentelė su iškaltais, prastuomenei nesuprantamais, todėl įžeidžiais lotyniškais žodžiais:

Monte depuli,
Aquas Viliale endomni,
Aera suggestu collium superavi,
Vitrix elementorum
Facta sum Domus quictis,
Socia Antocollensis Heroum Anastatis
Hic
Sub luna amica quieti. Deaacis, togam,
Sub tianguilliatatem componito.

„Kalnus nustūmiau, Neries verpetus nuraminau, kaip nugalėtojas iškilau virš kalvų viršūnių, nesiremdamas į jas, tapau ramybės prieglobsčiu ir pirmuoju Antakalnio paminklu. Įžengęs į šiuos rūmus, svečias tepalieka pareigybių togą ir savo karinius ženklus – jį čia nuramins taikos deivė ir globos mėnulio bičiulystė.”

Taigi, Petrą I prie savo rūmų pasitiko Dominykas Mykolas Sluška ir jo žmona Konstancija Podberska-Sluškienė. Nors Dominyką Mykolą sunku buvo nustebinti aukštais svečiais, tačiau iš anksto sužinojęs, kad Rusijos caras ketina pas jį apsistoti, Polocko vaivada jau nuo ankstyvo pavasario ėmė jaudintis. Ramindamas save, jis ištisomis savaitėmis gėrė, todėl dabar atrodė gerokai pavargęs. Kankinamas pagirių, krauju pasruvusiomis akimis, nuo ankstaus ryto jau buvo padaręs neatsargų pachmielą, tad prieš carą skleidė nepakenčiamą peregaro kvapą, nevalingai svirduliavo ir bet kurią akimirką galėjo susmukti. Konstancija gi, atvirkščiai, buvo visiškai blaivi. Prilaikydama savo vyrą už parankės, meiliai šypsojosi, nors arogantiškas Rusijos caras net nesiteikė atsakyti į sueiliuotą Sluškų pasveikinimą.

Pakvietus carą į rūmus, kai šis buvo pasodintas į krėslą, įsidrąsinęs Sluška pasiūlė carui išlenkti po taurelę – po kelionės, taip sakant. Petras I neatsisakė. Tarnams atnešus padėklą su grafinu ir papilsčius, susidaužė. Nesididžiuodamas užsivertė. Tačiau dar nespėjęs nuryti, demonstratyviai išspjovė skystį vaivadai į veidą. Sluška, nespėjęs pasekti caro pavyzdžiu, saviškę karčiai išgėrė iki dugno. Tada caras, piktai treptelėjęs koja, pačiupęs už pečių ėmė purtyti rūmų šeimininką, trankyti jo galvą į sieną ir aistringai tardyti. Jam buvo smalsu sužinoti, kokį čia šūdą jis ką tik carui pakišo.

Mykolas Dominykas Sluška iš pradžių tik žiopčiojo, o vėliau, jau pridėjęs į kelnes, užsikirsdamas prasitarė, kad tai benediktinas – vietinių vienuolių gaminamas likeris. Tai sužinojęs Rusijos caras dar labiau įsiuto. Nerinkdamas žodžių, ėmė visa gerkle klykti, kad saldžių marmalų niekada negeria ir negers, juolab pagamintų vienuolių katolikų, kurie jau ne pirmą kartą jį bando nunuodyti. Sluška, tai iš-

Nukelta į 5 psl.

Atkelta iš 4 psl.

girdęs, pasijuto kaltas, ėmė atsiprašinėti. Atsiprašinėjo ir Konstancija. Norėdama kuo greičiau užglaistyti nelemtą nesusipratimą, ji puolė lankstytis, bučiuoti carui batus ir žadėjo nedelsiant įpilti, ko tik šio širdis geidžia.

Rusijos caras, žinoma, norėjo degtinės. Deja, Sluškų bufete jos nebuvo. Degtinės, anot gandų, visada turėjo Sapiegos, tačiau pas juos siųsti tarnus niekas iš Sluškų neketino. Padėtis atrodė beviltiška. Caras įsisiautėjo. Reikalaudamas degtinės, ėmė niokoti po ranka pasitaikiusius daiktus, vėliau ėmėsi baldų, ant sienų kabančių gobelenų. Tačiau tada, kai caras ėmėsi vertingų paveikslų, sumani Konstancija pasisiūlė subėgioti pas olandus. Ten, „Ryto" parduotuvėje, ji nupirksianti carui degtinės. Beje, kokios jis nori: „Lietuviškos", „Bajorų" ar „Sobieski"? Petras I užsispyrė. Išrėkė Sluškienei, kad „Sobieski" niekada negers. Pagalvojęs, pasirinko „Russkij standart", „Zelionaja marka" ir, įdomumo dėlei, gudų „Bulbašo" puslitrį. Konstancija, nieko daugiau neklausinėdama, išdūmė.

Belaukiant Konstancijos, caras vėl įsitaisė panašiame į sostą krėsle. Kaip jau įpratęs po kelionės į Nyderlandus, užsirūkė pypkę. Papsėdamas leido dūmų kamuolius lubų link. Abejingai stebėjo akvariume plaukiojančias undines. Nepratęs prie kenksmingo sveikatai tabako, Sluška staiga užsikosėjo. Ėmė žiaukčioti. Nebetverdamas išbėgo išsivemti. Caras tokį Polocko vaivados poelgį suprato kaip asmeninį įžeidimą. Sėdėjo galutinai užpykęs, užsiraukęs. Nepalietė net atneštos deficitinės arbatos, kurios per didžiulius vargus iš kažkur buvo susiveikę Sluškos, žinodami, kad Petras I lankėsi Anglijoje.

Konstancija pas olandus užtruko ilgiau, nei tikėjosi. Po geros valandos grįžusi į rūmus, veltui teisinosi, kad „Ryto" parduotuvėje buvo didžiulė eilė, nes veikė tik viena kasa. Rusijos carui tokie pasiaiškinimai buvo nė motais. Negana to, kada Petras I išvydo iškilmingai ištrauktą ir ant stalo pastatytą švediško „Absoliuto" butelį, vėl prarado savitvardą. Pastvėręs atneštą litrą, ėmė juo mosuoti ir grasinti Konstancijai. Sviedęs lango pusėn, tik per plauką moters nesužalojo. Vadino tai provokacija. Atseit sąjungininkai ir vėl jam nori pakišti kiaulę. Ir tai tuo metu, kada tarp Rusijos ir Švedijos vyksta karas! Konstancijos jis, žinoma, nesiklausė. Carui nebuvo įdomu, jog „Ryto" parduotuvėje „Absoliutui" šiandien buvo taikoma 50 proc. nuolaida. Tad ji, užuot ėmusi nenukainotą „Russkij standart" ir „Zelionaja marka", galėjo nupirkti net dešimt „Absoliuto" butelių už penkių kainą! Tokia proga retai pasitaiko. Be to, „Absoliutas", kaip teigia kaimynai Sapiegos, ženkliai kokybiškesnis nei gudų „Bulbašas" ar, atsiprašant, Latvijoje pagaminta „Stolyčnaja", kurios jau seniai Lietuvoje niekas nevertina ir nebegeria.

Caras Konstancijos argumentų nesiklausė. Tačiau tada, kai ši sumaniai pasiūlė, užuot girtuokliavus, po kelionės nusiprausti, aprimo. Gavęs karališką rankšluostį, išskubėjo į prausyklą, kur jo laukė karštas vanduo ir švarūs apatiniai bei autai.

III
Banketas Vilniaus rotušėje

Petrui I praustis patiko. Netgi labai. Jis dar ilgai būtų turškęsis prausykloje, tačiau Konstancija ėmė skubinti – nejau caras pamiršęs, kad vakare vietiniai diduomenei jis pažadėjęs surengti banketą? Petras I nieko nepamiršdavo. Apsišluostęs ir persirengęs, jis po kelių minučių jau sėdėjo ant žirgo ir šuoliavo link miesto rotušės.

Prie Vilniaus rotušės būriavosi varguomenės minia. Jai antrino apgriuvęs pastatas, šaukte šaukęsis rekonstrukcijos. Tai pastebėjęs caras pasiteiravo savo palydos, ar kartais nebus pasiklydęs. Ne, patikino jį Sluška ir, žinoma, iš gėdos paraudo, kad miesto rotušė atrodo tokia apverktina.

Kai Rusijos caras, elegantiškai nušokęs nuo žirgo, jau ketino patraukti į rotušę, pasigirdo kurtinantis minios švilpimas. Ant statinės pasilypėjęs kažkoks apdriskęs barzdotas diedas ėmė šūkauti susirinkusiems, kad, vykstant karui ir šaliai išgyvenant sunkmetį, amoralu rengti balius. Jis koneveikė valdžią, kvietė nesilaikyti įstatymų, kumščiu grūmojo rotušės pusėn ir grasino visus iš ten išvaikyti. Be to, ponias ir ponus apipilti šūdais, atimti iš jų vaikus ir atiduoti į perauklėjimo stovyklas, kur šie pagaliau supras, kad yra ne tik darbas, bet ir badas.

Petrui I audringa senio kalba pasirodė įdomi. Šis diedas jam kažkuo priminė Stepaną Raziną, su kuriuo prieš kelias dešimtis metų jau buvo susidorota. Pasidomėjęs Rusijos caras sužinojo, kad tas rėksnys – tai Lietuvos ubagų karalius. Jo sukviesta varguolių minia ketina sužlugdyti banketą. Tačiau caras gali nesijaudinti. Netrukus vietos savisauga minią išvaikys, o ubagų karalių pakars. Carui toks scenarijus patiko. Nekreipdamas dėmesio į įžeidžiančius šūksnius bei nepakantumą demonstruojantį švilpimą ir trypimą, jis iškilmingai įžengė į rotušę.

Rotušėje jau seniai visi laukė caro, vėluojančio, beje, geras dvi, o gal ir visas tris valandas. Tačiau niekas tuo nesistebėjo. Visiems buvo žinoma nerašyta karališka privilegija, nuo seno bylojanti, kad valdovo didybė yra proporcinga jo vėlavimo laikui. Tuo metu Petras I dar nebuvo pasiekęs savo didybės apogėjaus, tad į banketą vėlavo normaliai. Kitaip, po dešimties ar daugiau metų, jo būtų tekę laukti iki pat paryčių arba visai nesulaukti.

Rotušės banketų salėje, patupdytas palubėje, brazdeno instrumentais baudžiauninkų orkestras. Livrėjomis aprengti caro vergai nešiojo padėklus su raudonaisiais ir juodaisiais ikrais. Juos iš kibirėlių galima buvo semti šaukštais, samčiais arba, prisilaikant rusiškų tradicijų, tiesiog rankomis. Netrūko alaus ir stipriųjų gėrimų. Petras I pasirūpino iš nz sandėlių čia pristatyti ne vieną dešimtį vodkos dėžių, kad – kaip pats sakė – neatsitiktų kaip pas Sluškas. Kariuomenės intendantas šį caro įsakymą įvykdė su magaryčiomis.

Petras I, šiek tiek užtrukęs prie kibiro su ikrais, įkalė greituoju būdu kelias stiklines atseit itin švelnios „Kremliovskaja" degtinės. Tada ant viršaus užsipylė „Moskovskajos". Visai tai nuplovęs „Russkaja" degtine, smagiai atsiraugė. Apsižvalgęs, staiga užsimanė pašokti. Čiupęs už pakarpos pirmą pasitaikiusią damą, nusitempė ją į salės vidurį. Užgrojus baudžiauninkų balalaikoms, ėmė prieš ją tūpčioti ir pavojingai mosuoti rankomis. Aukštos kultūros Elžbietai Pacaitei tai buvo nesuprantama. Pirmą kartą į diduomenę atvesta mergina sutriko. Išsigandusi ėmė dairytis, ieškojo tėvelio Paco ir mamytės Pacienės pagalbos. Deja, Pacas stovėjo akmeniniu veidu, o Pacienė žvilgsniu ragino dukrą būti carui malonesnei.

Pasekusi Petro I pavyzdžiu, įsidrąsinusi Lietuvos aukštuomenė taip pat ėmė šokti. Visi tūpčiojo. It užsivedę tūpčiojo Oginskiai, Sluškos ir Radvilos. Tūpčiojo ir paslapčia į banketą prasmukę Sapiegos, kurie čia buvo itin nepageidaujami.

Petras I priduso, o kai vėl stovėjo ant kojų, flirtuodamas pasiteiravo Pacaitės, ar šią yra kažkada mušę irklu per vieną vietą. Pasitikslinusi, per kurią, ir sužinojusi, Pacaitė iš susijaudinimo apalpo. Kol susmukusią ją ant parketo pripuolę tėveliai Pacai gaivino, Rusijos caras Lietuvos aukštuomenei ėmė teisintis, kad kaip moka, taip ir pradeda pokalbį. Visi ėmė juoktis. Nesijuokė tik Pacai, ir jiems teko raudančią Pacaitę netrukus išvežti namo.

Smagiai prisišokus ir turiningai pasikalbėjus, Petrui I pakilo nuotaika. Norėdamas pasirodyti, koks jis šaunus, skėlė kelis antausius kažkuriam iš Radvilų, tada užvažiavo padėklu tarnui per galvą, patąsė už ausų pakviestą balalaikininką ir įgnybo į užpakalį Konstancijai Podberskai-Sluškienei. Atkandęs grafino kakliuką, ėmė kramtyti ir ryti krištolą. Pasistiprinęs įkalė stiklinaitę „Moskovskajos". Užsimanė, kaip buvo įpratęs Nyderlanduose, parūkyti žolės.

Deja, Vilniaus rotušėje rūkoma nebuvo. Ne todėl, kad uždrausta, o tiesiog tuo metu Lietuvos aukštuomenė hašišo nerūkė. Tik gėrė. Ir ėdė. Tai išgirdęs Petras I ėmė bambėti dėl protu nesuvokiamos tvarkos, tačiau vis dėlto pakluso, kai jam, galinčio kilti gaisro pretekstu, buvo pasiūlyta išeiti į lauką ir ten užsitraukti pypkę.

Vos Petras I atsistojo ant rotušės laiptų, prisikimšo pypkę ir jau ketino ją prisidegti, iš minios ėmė sklisti bjaurūs žodžiai ir įžeidinėjimai. Ypač aršus buvo apsišaukėlis ubagų karalius. Jis koneveikė Petrą I necenzūrine leksika, kurios liūto dalį sudarė lytinių organų pavadinimai. Klausydamasis ubagų karaliaus Rusijos caras apie save sužinojo daugiau, nei galėjo numanyti. Jam buvo keista, kad šis žmogus dar nepakartas. Neapsikentęs caras užsiplieskė ubagų karaliui deramai atsakyti, tačiau vos prasižiojęs gavo plytgaliu į kaktą. Plūstelėjus kraujui, Rusijos caras sugniaužė kumščius ir žengęs žingsnį norėjo kaip reikiant pamokyti išsišokėlį, tačiau kažkas jį pastvėręs įtraukė atgal į rotušę. Basliu nuo įtūžusios minios užrėmus duris, Konstancija ėmė ieškoti vaistinėlės. Gavusi binto ir žalumos, dezinfekavo žaizdą ir aptvarstė carui galvą.

Petras I, nelyginant su Indijos maharadžos turbanu, rotušėje sėdėjo niūrus. Šventinė nuotaika buvo sugadinta. Rusijos caras, guodžiant Konstancijai, verkšleno ir niekaip nepajėgė suvokti, už ką ir kodėl su juo taip pasielgta. Ir išties, prie rotušės susirinkusiems žmonėms jis dar nebuvo padaręs nieko pikta. Atvirkščiai, atvyko kaip jų sąjungininkas, užtarėjas, Lietuvos draugas bei garbus Vilniaus svečias. Apsėstas panašių minčių, caras nebenorėjo ilgiau pasilikti bankete. Liepė iškviesti karietą ir vežti į Sluškų rūmus.

Juozapas Boguslavas Sluška, Dominyko Mykolo Sluškos vyresnysis brolis

Poezija, persmelkta universalumo

Jan Owen

Jan Owen gimė 1940 m. Adelaidėje. Studijavo humanitarinius mokslus Adelaides universitete. Dirbo bibliotekininke, redaktore, mokytoja. Jos šeštąjį poezijos rinkinį „Poems 1980–2008“ išleido „John Leonard Press“. Septintas rinkinys išėjo 2015 m. Londone, kartu su jos Baudelaire vertimu, pristatytu Paryžiuje. Poezija apima platų spektrą, pasižymi intelektualiniu smalsumu. Dalyvavo tarptautiniuose ir Australijos poezijos festivaliuose, taip pat ir Poezijos pavasaryje Lietuvoje 2015 m. (jos eilėraščius vertė L. Šimkutė ir kt.). J. Owen kūryba pelnė įvairius apdovanojimus.

Jan Owen (iš dešinės) skaito Lidijos Šimkutės eilėraščius Poezijos pavasario Lietuvoje metu, 2015

Lidijos Šimkutės poetinė kūryba – itin originali, ji gerokai skiriasi nuo bet kurios Australijos poetų mokyklos, tačiau yra įtikinamai šiuolaikiška. Autorės poezijai būdingas ramus realybės įvertinimas, net atsiribojimas, bet sykiu juntamas intymus tonas. O eilėraščio lakoniškumas liudija Lidijos Šimkutės pasitikėjimą skaitytoju. Poetė apmąsto žmogiškąją būtį, santykį su aplinka – visa tai kyla iš aiškaus gyvenimo suvokimo, iš teisingai pasirinkto įvaizdžio ir žodžio. Eilėraščiai subalansuoti ir kupini tikrumo, bet kartu pažeidžiami, galbūt dėl poetės mąslaus atvirumo kasdienio pasaulio keistumui ir grožiui.

Kažkas neištarta ir neišsakoma glūdi pačiuose eilėraščiuose ir erdvėje aplink juos – jie, nubrėžti baltų erdvių puslapiuose, aukština tylą ir laiko tėkmę. Išlieka paslaptingumas, atsiveria galimybės. Tuštuma suvokiama kaip gausybė, o minimalistinės, meditatyvios eilės primena rytietišką estetinę tradiciją ir net kai kurių australų eilėraščių lakoniškumą. Akivaizdi haiku savybė – santūrus stilius, akcentai, perkeliami nuo mažyčių prie neaprėpiamų dalykų, jautrus bei rafinuotas spontaniškumas.

UPĖ VIRPA
po asfalto dangumi
medžių dūmai glosto
miesto raukšles

Šių eilėraščių išoriniai ir sielos peizažai persmelkti universalumo – juose atsiveria Australijos erdvės, bet kartu juntamas ir šiaurietiškas vaizduotės kraštovaizdis. Taigi šis rinkinys – tai ir tiltas tarp kultūrų, ir dviguba dovana, nes dvikalbiai rašytojai pateikia ne tik eilėraščių versijas dviem kalbomis, bet ir interpretuoja bei išreiškia dvi skirtingas kultūras, įtakojusias vieną konkrečią pasaulėvoką. Nesvarbu, ar pirmiausia eilėraštis Šimkutei ateina lietuvių ar anglų kalba, vertimas yra eilėraščio atkūrimas iš naujo, leidžiantis ikiverbalinėms eilėraščio intuicijoms, jei reikia, įgyti šiek tiek skirtingą formą ar įvaizdį. Taip atsiskleidžia optimalus pačios autorės vertimo ar paralelinės versijos lankstumas ir išradingumas.

Šis rinkinys turi dar ir kitų binarinių ypatybių. Iškyla įvairių simetriškų vaizdinių: moteriška / vyriška; šviesa / tamsa; konkretumas / abstraktumas; garsas / tyla... Įvaizdis ir abstrakti idėja persipina tarsi šokis. Jei jausmas (emocija) – moteriškas *yin*, tai aštri išraiška gali būti vyriška – *yang*. Leksika aiški, žodžiai tikslūs, dažnai pirmapradžiai, balansuoja ir sukasi tylos šerdyje ir dažnai įgyja simbolizmo švytėjimą.

VYNAS IR DUONA
ant stalo

kai eini pro šalį
šešėliai raiko
kepalą

Šio eilėraščio įvaizdis juslingas ir lankstus, subtiliai perteiktas metaforomis, atskleidžiantis dvilypį procesą: *mano akių gelmėj / žvaigždės mano galvoje / dangaus raktaskylės*. Taip sukuriamas nepagaunamas, viliojamai neaprėpiamas efektas. Šie motyvai atskleidžia poetės nusistatymą prieš dogmatizmą, jos laisvę savaip rafinuotai reikšti mintis, kurti vaizdus. Reikšmės yra subtiliai, net pašaipiai, kartais ironiškai kvestionuojamos, o pavidalai keičiasi kaip debesys, bet su kristalo skaidrumu ir kalnų oro tyrumu. Ateina į galvą keturi elementai: vanduo ir oras – distiliuotoje mintyje ir jausmuose; žemė – savo preciziškumu, ir ypač ją supantys pasaulio daiktai; ir ugnis – dėl įtemptos, aštriai tamprios dikcijos. Tai amatas – menas, kai aukojamasi dėl susitelkimo.

Ypatingas šių eilėraščių bruožas yra erdvės ir pakilimo pojūtis, kita vertus, iš daugelio aforistinių įvaizdžių jaučiama giliai įsišaknijusi asmeninė estetika ir etika. Kartais atliekamas priešiškas mostas, atsakymas kvestionuojamas, tačiau į klausimą atsakoma taip, kad inversinis ratas grįžta atgal ir suteikia dvigubą efektą, beveik kaip Escherio kūryboje. Paradoksas ir mįslingumas pagilina paslaptį:

laikas delsia
ties pražūties
riba
kur susitinka
viskas ir niekas

Vienas žodis gali būti panaudotas kaip atsparos taškas, atveriantis duris tarp dviejų ar daugiau reikšmių (*Kryžiažodžiai / kryžiuojasi kaktoj / nukalu žodį ant kryžiaus*), o staigus sakinio posūkis gali pakeisti tai, ko tikimasi, ir netikėtai nustebinti netikėta išvada (kaip antai: *esu atsidavusi klaidai / neatsidavusi laikui*).

Lidija Šimkutė neabejotinai yra atsidavusi poezijai. „Baltos vaivorykštės“, perteikdamos patirtį kaip vientisą viziją bei meditaciją, atskleidžia skaitytojui turtingą ir galiausiai džiuginantį pasaulėvaizdį:

Klausykime / granatų / klegesio

***Baltos vaivorykštės* / White Rainbows (LRSL, Vilnius 2016) rinkinio įvadas. Iš anglų kalbos vertė L. Š.**

LIDIJA ŠIMKUTĖ

KAŠTONAS

kieme
išsprogęs žiedais
liečia dangų

jis mąsto
apie žmonių gyvenimus
stebėdamas buto langus

lapai niūniuoja
pavasario vėjyje

jų ašaros ir šypsenos
krenta ant aikštės

AUŠRA KYLA

nusigręžusi nuo jūros
klausosi
ką langai
šnabžda

Nuotraukos iš leidinio „Lietuviai Argentinoje: 1918–1968 Lietuvos laisvės kovos metai“.

I Pietų Amerikos lietuvių kongresas

Deimantė Žukauskienė

1960 m. gruodžio mėn. 3–6 dienomis Aveljanedoje (Argentina), lietuvių parapijos patalpose, įvyko I Pietų Amerikos lietuvių kongresas. Argentinos lietuvių veikėjas, kino kronikininkas Jurgis Gilvydis iškėlė Pietų Amerikos lietuvių kongresų (PALK) idėją ir buvo pirmojo PALK organizacinio komiteto sekretorius, šio kongreso prezidiumo narys, vyriausiasis tvarkytojas. Prie kongreso organizavimo prisidėjo iniciatyvos Lietuvai išlaisvinti centras, kuris tuo metu minėjo 20 metų sukaktį.

Šis kongresas buvo vienas iš didžiausių lietuvių suvažiavimų, kuris sutraukė lietuvius iš visos Argentinos, Urugvajaus, Brazilijos. Į suvažiavimą susirinkę dalyviai aptarė bendruomenėms rūpimus dalykus: lietuvybės išlaikymą, lietuvių kalbos puoselėjimą, sporto ir meno vakarų rengimą, šeštadieninių mokyklų išlaikymą. Kongreso organizatorių, atstovų svarbiausiu siekiu tapo jaunimo ir organizacinės struktūros sutelkimas.

Oficialus kongreso atidarymas įvyko gruodžio mėn. 3 d. 9 val. ryto delegatams susirinkus į posėdžių salę. Pirma dalis – pranešimai apie Pietų Amerikos kraštų lietuvių bendruomenių veiklą, kurią pristatė bendruomenių veikėjai.

Išsamią paskaitą apie lietuvių įnašą į Pietų Amerikos bendrą kultūrą ir lietuvybės išlaikymą paskaitė rašytojas, žurnalistas Kazimieras Čibiras. Brazilijos lietuvių veiklą pristatė Aleksandras Boguslauskas, *nušviesdamas lietuvių laimėjimus ir užsimojimus. Apie lietuvių išeivių bendrus uždavinius išlaikyti lietuvybę ir prisidėti prie Lietuvos išlaisvinimo akcijos nušvietė kovoje už Lietuvos išlaisvinimą*.[1]

Ne mažiau svarbi nei formalioji – kultūrinė pramoginė kongreso dalis. Jos metu atstovai bendrauja, keičiasi idėjomis, patirtimi, gimsta naujos iniciatyvos ir bendradarbiavimo ryšiai.

Jos metu organizuojamos ekskursijos, muzikinės programos, sporto rungtynės ir kt.

Pirmosios kongreso dienos pabaigoje prie Argentinos Išlaisvintojo paminklo padėtas gyvų gėlių vainikas, urugvajiečiams buvo aprodytos Buenos Aires miesto įžymybės: paminklai, didieji pastatai, bažnyčios ir lietuvių tautinis muziejus, spaustuvė, parapijos mokykla. Sekmadienį, gruodžio 4 d. Aušros Vartų lietuvių parapijoje įvyko pamaldos. Po pamaldų parapijos sporto aikštėje surengtos krepšinio rungtynės tarp „Kovo” ir „Lietuvių susivienijimas Argentinoje” jaunimo komandų. Vakare prasidėjo meninė programa, kurioje skambėjo dainos, pasirodė Šv. Cecilijos choras, Urugvajaus lietuvių tautinių šokių ansamblis „Gintaras”.

Ką reiškia šis kongresas? I Pietų Amerikos lietuvių kongresas buvo vienas svarbiausių žingsnių, siekiant sutelkti po žemyną išsibarsčiusius lietuvius ir paskatinti juos išlaikyti lietuvybę.

1. Lietuviai Argentinoje: 1918–1968 Lietuvos laisvės kovos metai / [paruošė ir redagavo Jonas Papečkys]. – Rosario: Rosario lietuvių bendruomenės leidinys, 1968, p. 24.

Valparaiso universiteto lietuviai studentai 1913 m. Nuotrauka iš Lietuvių enciklopedijos

Valpo (Valparaiso universitetas)

Deimantė Žukauskienė

Valparaiso universitetas, dažnai vadinamas Valpo – nedidelis privatus universitetas, esantis pietryčiuose nuo Čikagos prie Michigano ežero, Indianoje. Universitetas susijęs su liuteronų bažnyčia. Pastaraisiais metais čia veikė humanitarinių, fizinių, medicinos mokslų bei menų fakultetai. Valpo turi antrą pagal dydį pasaulyje akademinę koplyčią „Prisikėlimo bažnyčia”, pastatytą 1956 m.

XX a. pradžioje Valparaiso universitete pradėjo telktis studijuoti norintys lietuviai. Mokslo įstaigoje buvo palankios sąlygos įgyti vidurinį ir universitetinį išsilavinimą, nes čia mokslas ir pragyvenimas buvo pigesnis negu kituose universitetuose, o, be to, studentai galėjo gauti papildomo darbo virtuvėje, sandėliuose. Angliškai nemokantys lietuviai galėjo lankyti anglų kalbos kursus.

1905 m. įkurta Valparaiso literatūros draugija, kurios tikslas supažindinti su Lietuvos istorija, geografija, literatūra, sužadinti savo narių tautinę savimonę. Draugija gaudavo lietuviškos spaudos ir knygų, kurias kaupė savo turimoje bibliotekėlėje. Universiteto vadovybė skyrė kabinetą draugijos susitikimams. Draugijos pastangomis lietuvių kalbos kursas, kuris pripažintas lygus kitų kalbų kursui, įtrauktas į universiteto mokslo programą. Kursuose buvo dėstoma lietuvių kalba, literatūra ir istorija. Lietuvių kalbos dėstytojas gaudavo nemokamą butą ir valgį. Pirmasis lietuvių kalbos dėstytojas – Pranas Smilgevičius.

Apie 1911–1913 m. Valparaiso universitete mokėsi apie 300 lietuvių, o iki 1925 m., manoma, kad lietuvių studentų skaičius perkopė 1 000.

Jurgis Gilvydis –

kino teatro „Vytis" įkūrėjas Argentinoje

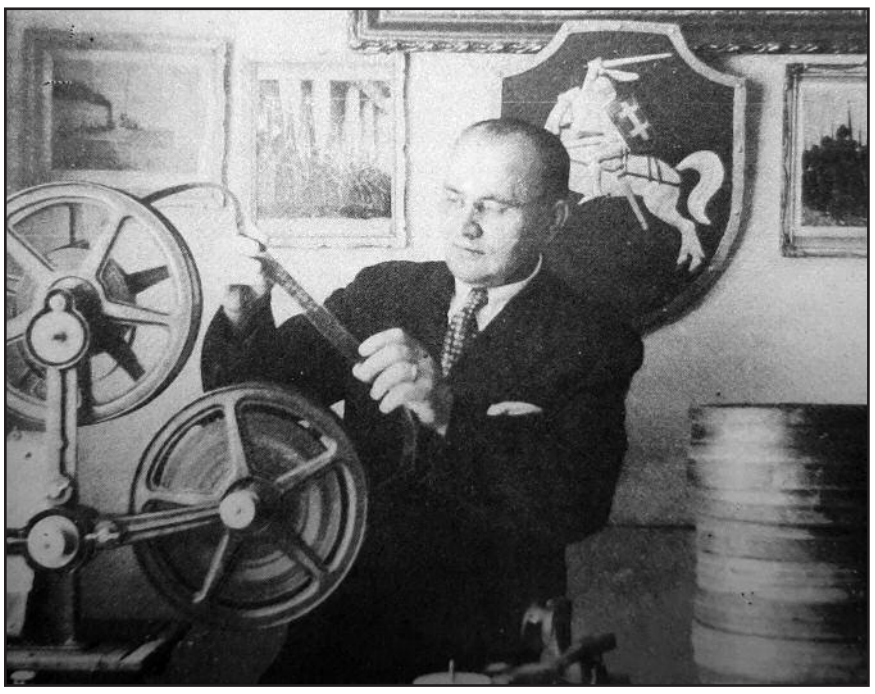

Kino kronikos kūrėjas Jurgis Gilvydis

Deimantė Žukauskienė

Jurgis Gilvydis (Jorge Gilvydis) – vienas pirmųjų lietuvių kino kronikos kūrėjų, dokumentinio kino operatorius, filmavęs lietuvių gyvenimą 1930–1978 metais. J. Gilvydis bendradarbiavo laikraščiuose „Argentinos žinios" ir „Dirva" (JAV). Nuo 1940 m. kino kūrėjas buvo draugijos „Lietuvai išlaisvinti" Centro vykdomojo komiteto sekretorius, dalyvavo Argentinos Lietuvių Bendruomenės veikloje, buvo Tautos fondo, Lietuvių namų valdybos narys. J. Gilvydis pirmasis sumanė organizuoti Pietų Amerikos lietuvių kongresus (PALK) ir buvo pirmojo PALK organizacinio komiteto sekretorius, kongreso, prezidiumo narys.

1932 m. Jurgis Gilvydis baigė kino technikos kursus, kūrė dokumentinius filmus apie Argentinos, Urugvajaus, Brazilijos Lietuvių Bendruomenės gyvenimą ir veiklą. Buenos Airėse atidarė kino teatrą „Vytis" ir jame rodė savo bei kitų kraštų lietuvių emigrantų filmus, kaupė videoteką bei propagavo lietuviškąjį kiną. 1930–1939 m. vasaromis jis vykdavo į Lietuvą ir filmuodavo gimtojo krašto gamtovaizdį, miestelius, kaimus, žmones, fiksavo jų buitį ir įvairius ūkio darbus. 1939 m. dokumentinėje kino juostoje jis įamžino Vilniaus grąžinimą Lietuvai. 1967 m. Kino teatras „Vytis" atšventė savo 35 m. gyvavimo sukaktį su gražiais iš lietuvių pusės atsiliepimais.

Filmų rodymo metu gausiai lietuviai susirinkdavo pasižiūrėti, prisiminti savo gimtąjį kraštą, tuo lietuvių meilė nebuvo užgesusi, ją matydavo nors mažame drobės kampelyje. Pamažu slinko Lietuvos gamtos vaizdai: Nemuno pakrantės, Baltijos jūra, miestai, lietuviškas kaimas, rugiapjūtė, šienapjūtė. Sužadindavo lietuvio emigranto jaunų dienų prisiminimus bei pergyvenimus savame krašte, savojoje gimtinėje.[1]

Kino kronikos kūrėjas Zacharijus Putilovas

2005 m. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejui perduota Jurgio Gilvydžio kino filmų, sukurtų Lietuvoje ir Argentinoje 1930–1978 m., fragmentų 3 valandų santrauka. Iš vaizdo medžiagos sukurtas valandos trukmės dokumentinis filmas „Prieškario Lietuva. 1930–1940 m." (aut. Zacharijus Putilovas, 2006 m.).

1. Lietuviai Argentinoje: 1918–1968 Lietuvos laisvės kovos metai / [paruošė ir redagavo Jonas Papečkys]. – Rosario: Rosario lietuvių bendruomenės leidinys, 1968. P. 151

Kultūros kronika

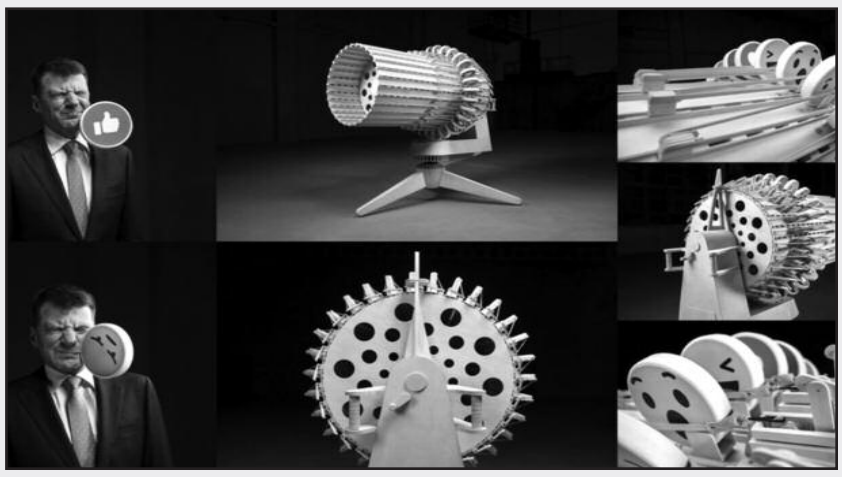

Gruodžio mėn. Holono dizaino muziejuje Izraelyje atidaryta paroda „Ekstremalumai". Tarp parodoje pristatomų kūrėjų – menininkas Tadas Maksimovas ir jo apgaulingai humoristinis, susimąstyti verčiantis kūrinys „Emotigun". Menininkas aptarė situaciją, kai tapome priklausomi nuo momentinių aplinkinių reakcijų – patiktukų (likes). Menininkas bandė įsivaizduoti nematomą ryšį tarp negatyvių psichologinių ir įsivaizduojamų fizinių tokio gyvenimo virtualioje erdvėje pasekmių.

Sausio 5 dieną mažojoje Hamburgo Elbės filharmonijos salėje koncertavo fortepijoninis kvartetas „Confero". Smuikininkas Algirdas Šochas, altininkė Jonė Kaliūnaitė, violončelininkas Vytautas Sondeckis ir pianistas Ugnius Pauliukonis savo muzikinėje programoje publikai pristatė Arvydo Malcio kūrinį kvartetui „Milky Way", taip pat Gabriel Fauré bei Johannes Brahms kūrinius. Kvarteto narys Algirdas Šochas džiaugėsi pavykusiu renginiu: „Tai buvo nuostabus koncertas, į kurį buvo išparduoti visi bilietai. Itin šilta publika bisavo net atsistojusi. Pasak organizatorių ir salės darbuotojų, mažojoje salėje tai gana retas reiškinys. Džiaugiamės galėję atstovauti Lietuvai ir Trakams, šių metų Lietuvos kultūros sostinei."

Kultūros ministerijos teikimu Vyriausybė patvirtino UNESCO Pasaulio paveldo Lietuvoje metų minėjimo 2020-aisiais programą. 2020-ieji UNESCO Pasaulio paveldo Lietuvoje metais paskelbti siekiant pabrėžti į Pasaulio paveldo sąrašą įrašytų Lietuvos kultūros paveldo vietovių – Vilniaus istorinio centro, Kernavės archeologinės vietovės, Kuršių nerijos, Struvės geodezinio lanko – reikšmę mūsų valstybei. Pažymint UNESCO Pasaulio paveldo Lietuvoje metus numatyta organizuoti renginių ciklą, kurį sudarys šventinis metų atidarymo renginys ir teminės diskusijos. Taip pat bus rengiama tarptautinė konferencija „Bendras paveldas – bendros žinios: kultūrinis Kuršių nerijos kraštovaizdis praeityje ir dabar", kiti minėjimai, konferencijos ir seminarai, skirti pasaulinės svarbos Lietuvos paveldui. Metų minėjimo programoje numatytos įvairios kultūrinės, edukacinės ir pažintinės veiklos.